

Полски Сеновец – история и съвременност

д-р Тихомир Тонков
ДА „Архиви” – Велико Търново

Village of Polski Senovets – history and modernity

PhD Tihomir Tonkov
Archives State Agency – Veliko Tarnovo

Резюме: Основният ангажимент, за постигането на авторската цел, бе да издири и използваме нови, неизследвани документални материали, предимно архивни. Това е перспективата от която тръгнахме и към която се придържахме в наратива за историята на селото.

Тук съзнателно се лишихме от услугата, опряна на спомените на полскосеновчани, защото колкото и да е интересна тази материя (но все пак трудно отделяща истината от измислицата), предпочетохме, като хора, занимаващи се с исторически изследвания, да дадем неоспоримата дума на документите и снимковия материал. Те поне са безпристрастни. Дори с цената на това книгата да изглежда малко скучна, съзнателно придържайки се към доказаните факти, към запазените архиви, към достъпни и публични свидетелства, а по-малко към непубликувани спомени и „чакай да ти кажа как беше“.

За огромно съжаление, архивните източници допреди 1900-та година са съвсем скромни като обем и се отнасят най-вече за местните черква, училище и читалище. Именно това, не ни позволи да наредим по пълно пъзела от обществените, социалните и културно-просветните събития от историята на Полски Сеновец. Малко по-добре е положението с документите на потребителната кооперация и на селското общинско управление, които са значително по-пълни като фондове, но пък са и от по-късни години. Говорим са 20-те и 30-те г. на ХХ в. Тази оскъдица на документални масиви, за жалост, ни кара да си припомним тежките, но истински думи на холандския историк д-р Майкъл Кийл, който пише, че няма друг европейски народ като нашия, който не цени направеното от предците му и стремящ се да го заличи по всички възможни начини. В изследването засегнахме и очертахме проблемите ни и днес като общество, наследство до голяма степен от необмислено привнасяне в сферата най-вече на селското стопанство на чужд, съветски опит. Разделението в обществото, наченало от 9 септ. 1944 г., тежката

икономическа ситуация в страната след Втората Световна война, национализацията на предприятията, горите и земеделските земи, опитите за стабилизация на лева с паричните реформи от 1947 и 1952 г., довели до ограбване спестяванията на населението и институциите, денационализацията в Македонския край, налагане на еднопартийния политически модел и т.н., все експерименти, плодовете от които в сферата на обезлюдяване, миграция към градовете, икономическа емиграция, липса на препитание, висока смъртност и нулева раждаемост и т.н. берем и днес. Но въпреки всичко, онази България преди 1989 г., която загубихме, съгласно мнението на повечето бе по-доброто място за живеене.

От все сърце вярваме, че и сега, въпреки обществено-политическата, демографската и стопанската криза в държавата, тя рано или късно, лека-полека, трябва да бъде преодоляна от цялата ни нация. В името на нашите деца и внуци, за да я има България. Но за целта трябва държавническа мъдрост и единение, съвест, чест и последователност при отстояване на идеите, и повече мисъл и действия за обикновения човек.

Ключови думи: община, общински съвет, Полски Сеновец;

Abstract: *The main commitment to achieving the author's goal was to find and use new, unexplored documentary materials, mostly archival. This is the perspective from which we started and which we adhered to in the narrative of the history of the village.*

Here we deliberately deprived ourselves of the service based on the memories of the people of Polski Senovets, because no matter how interesting this matter is (but still difficult to separate truth from fiction), we chose, as people engaged in historical research, to give the indisputable word to documents and the photo material. At least they are impartial. Even at the cost of making the book seem a little boring, consciously adhering to proven facts, preserved archives, accessible and public testimonies, and less to unpublished memoirs and „let me tell you how it was“.

Unfortunately, the archival sources before the 1900s are quite modest in volume and relate mainly to the local church, school and community center. Precisely this did not allow us to complete the puzzle of public, social and cultural-educational events in the history of Polski Senovets. The situation is a bit better with the documents of the consumer cooperative and the rural municipal government, which are significantly more complete as funds, but are also from later years. We are talking about the 1920s and 1930s. This scarcity of documentary material, unfortunately, reminds us of the difficult but true words of the Dutch historian Dr. Michael Keel, who wrote that there is no other Eu-

ropean a people like ours who do not appreciate what their ancestors did and strive to erase it in all possible ways. In the study we touched on and outlined our problems today as a society, a legacy largely of reckless introduction of foreign, Soviet experience, especially in the field of agriculture. The division in society, which began on September 9, 1944, the difficult economic situation in the country after World War II, the nationalization of enterprises, forests and agricultural land, attempts to stabilize the lev with the monetary reforms of 1947 and 1952, led to looting of savings of the population and institutions, denationalization in Macedonia end, the imposition of a one-party political model, etc., all experiments, the fruits of which in the field of depopulation, urban migration, economic emigration, lack of livelihood, high mortality and zero birth rates, etc. we take today. But despite everything, the Bulgaria before 1989 that we lost, according to most, was a better place to live.

We wholeheartedly believe that even now, despite the socio-political, demographic and economic crisis in the country, it will sooner or later, slowly, must be overcome by our entire nation. In the name of our children and grandchildren, so that Bulgaria has it. But this requires state wisdom and unity, conscience, honor and consistency in defending ideas, and more thought and action for the common man.

Keywords: municipality, municipal council, Polski Senovets;

„Тоз, който не е от някъде, той от никъде не е“
проф. Тончо Жечев

Родното място, с неговата многопластова и многовековна история, винаги заема специално място в сърцето на всеки човек, що се отнася до по-малките селища, с техния очарователен колорит и особености. Понятия като „бащино огнище“, „родна стряха“ „роден дом“, „родословие“ и др. осмислят битието на българина от най-ранна негова възраст. Тази особена привързаност и любов към родното, към семейството, съседите, приятелите, близки и по-далечни роднини, и т.н., прераства в своеобразен патриотизъм и на национално ниво. Тази история на моето родно село Полски Сеновец щеше да си остане само неосъществена мечта, ако не беше вдъхновителя на това начинание Евгени Малев, който от 2016 г. твърдо настоя, че трябва да се започне това дело и да се напише този труд.

Ето пет години по-късно, през 2021 г., това е факт. Настоящото изследване на д-р Тихомир Тонков и Евгени Малев представя най-новите документални изследвания за историята и настоящето на Великотърновското село Полски Сеновец. На пръв поглед подобни книги за малки населени места са определяни от историографска гледна точка за краезнание, а отношението ѝ към тях, макар и положително, все пак е леко предубедено. Може би защото тези изследвания в преобладаващата си част носят основно сведения и информация, някъде преекспонирана и не докрай проверена, предверявайки се главно на спомени писани или пък от живи източници за събития и явления в съответното място.

Но тази книги е доста, доста далеч от подобни сравнения и категорично надхвърля традиционните рамки на краезнанието. Да, тя не стъпва на неотъпкано поле. Преди тази история съществува и друга, посветена на селото, а това именно е издадената от издателство „Отечествен фронт“ през 1984 г. книга на Тодор Лазаров, със същото име „Полски Сеновец“. Не изпускайки от очи направеното от него, за нас, до голяма степен остана наглед по-лесната задача, да се посветим безпристрастно на документите, разкривайки историята на институциите, базирайки се на огромен брой от тях, неразкрити и невлезли в обращение. Безспорно историята на всяко населено място има нужда да бъде дописвана, пренаписвана и освежавана поне на 50 години, в светлината на обществено-политическите и културно-стопанските промени. Бе натрупан и излишен идеологически баласт, който трябваше да бъде изхвърлен, да бъде направена преоценка на известни събития от дистанцията на времето.

Водени от желанието да узнаем колкото се може повече за нашите предци, прелиствайки хиляди страници и достигналите до нас извори, осъзнахме, че не само ние, а и по възрастните от нас полкосеновчани знаят доста малко факти за миналото на селото. Тук разбира се изключваме родовата памет за хора и събития, която нерядко обаче е преиначена и променена до неузнаваемост. Методиката на изследването е изградена основно върху интерпретацията на определен кръг от исторически извори, на документи, носители на специфична по своя характер информация, статистически методи за обработване на набраните количествени данни и

проверка на техните теоретични зависимости. А също и описателен и сравнителен анализ за издирване, уточняване и систематизиране на основните идеи и подходи. Използвани са непубликувани и недостатъчно напълно интерпретирани в своята цялост масиви от архивни фондове и колекции и отделни архивни единици от български архивохранилища по темата, съхраняващи се основно в Държавен архив – Велико Търново. Това са Ф. 16 К – Хигиенна лаборатория – Велико Търново (1926 – 1944), Ф. 29 К – Градски общински съвет – Велико Търново (1867 – 1945), Ф. 42 К – Народно читалище „Зора“ – с. Дичин (1873 – 1944), Ф. 65 К – Колекция „Стари документи за Великотърновски окръг“ (1635 – 1986), Ф. 90 К – Окръжен съд – Велико Търново (1877 – 1966), Ф. 60 К – Окръжно управление на Министерството на вътрешните работи и народното здраве (МВРHZ) – Велико Търново (1881 – 1935), Ф. 260 К – Селско Общинско управление с. Полски Сеновец (1893 – 1945), Ф. 316 К – Основно училище – с. Полски Сеновец (1891 – 1944), Ф. 317 К – Училищно настоятелство – с. Полски Сеновец (1878 – 1944), Ф. 710 К – Църковно настоятелство при църквата „Св. Тодор Стратилат“ – с. Полски Сеновец (1899 – 1961), Ф. 875 К – Българска земеделска и кооперативна банка – клон Полски Тръмбеш (1933 – 1944), Ф. 947 К – Кредитна кооперация „Съгласие“ – с. Полски Сеновец (1919 – 1949), Ф. 961 К – Окръжен училищен съвет – Велико Търново (1878 – 1879), Ф.1052К – Колекция „Документи за узаконяване на фабрики и занаятчийски работилници“ (1901 – 1960), Ф. 60 – Околийско агрономство – Велико Търново (1944 – 1949), Ф. 145 – Околийски народен съвет – Велико Търново (1945 – 1960), Ф. 414 – Трудово кооперативно земеделско стопанство (ТКЗС) „Христо Ботев“ – с. Полски Сеновец (1949 – 1958; 1979 – 1992), Ф. 499 – Селски народен съвет – с. Полски Сеновец (1945 – 1978), Ф. 508 – Селски народен съвет – с. Полски Тръмбеш (1945 – 1999), Ф. 533 – Околийски промишлен комбинат – Велико Търново (1949 – 1957), Ф. 618 – Нарочни баланси на национализираните предприятия от Великотърновски окръг (1928 – 1968), Ф. 729 – Народно основно училище „Никола Йонков Вапцаров“ – с. Полски Сеновец (1923 – 2006), Ф. 804 – Народно читалище „Надежда“ – с. Полски Сеновец (1951 – ...), Ф.1049 – Обединено трудово кооперативно

зеделско стопанство (ОТКЗС) „Георги Димитров“ – ОТКЗС „Г. Димитров“ – с. Полски Сеновец (1958 – 1975), Ф. 1124 – Окръжен съвет на българския съюз за физическа култура и спорт – Велико Търново (1957 – 1987).

От Държавен военноисторически архив (ДВИА) – Велико Търново са използвани Ф. 39 – Отделение „Военни музеи, паметници и гробове“ (1912 – 1953) и Ф. 40 – Щаб на действащата армия (1903 – 1945), а от Централен държавен архив (ЦДА) – София – Ф. 1546 К – Мишев, Димитър (Д. М. Димитров) (1856 – 1932) и Ф. 284 К – Министерски съвет.

Освен автентичния изворов материал в настоящата работа са привлечени като източници на информация и редица публикации в периодичния печат.

Обработването и систематизирането на този солиден документален материал бе едно от големите предизвикателства. Но всичко това бе подчинено на целта на изследването, методично и достатъчно пълнокръвно да бъде дадена думата основно на писаната история и то най-вече на институциите в селото, без излишни емоции и интерпретации, подкрепено от достатъчно снимков материал. В началото на всяка глава са коментирани важни политически събития и промени, случили се в страната за разглеждания период, със съответния кратък и ненаатрапчив авторски коментар. По този начин, хвърляйки поглед от общата историческа рамка, преходът от общо към частно, що се отнася до събитията в селото бе някак си по-естествен.

Самата книга е с обем от 636 страници, като в структурно отношение се състои от предговор, изложение в седем глави, заключение, резюмета на английски и руски език и заключение.

В първа глава е направена физикогеографска, демографска, териториална и езикова характеристика на селището. В отделните параграфи е засегнато местоположението; геоложките и геоморфоложките сведения за миналото; климатът; флората и фауната; релефът, почвите, водите; екологията, полезните изкопаеми и ресурси, електро и газопреносната мрежа; населението, махалите; местностите; диалектът и особеностите на местния говор, а така

също известните наименования преди и след 1944 г. на длъжности и професии.

Във втора глава са дадени кратки исторически сведения и допълнения до 1878 г., като тук са включени параграфи проследяващи най-ранните следи от поселения от Античността и Средновековието в землището на селото. След това са дадени нови и допълнени факти около основаването и името на селото, а също демографските и стопански промени в системата на османското законодателство, през вековете на Османското владичество. Важно място е отделено на двете знакови институции от периода на Възраждането – черквата „Св. Теодор Стратилат“, строена през 1837 г., явяващ се в същото време и най-стария запазен днес църковен храм в Полскотръмбешка община, както и килийното училище от 1848 г. Главата завършва с участието на полкосеновчани в национално-освободителното движение.

В следващата трета глава, с обем от 100 страници, фокусът е обърнат към периода 1878 – 1944 г. Тази хронологизация е наложила се в нашата историография, затова и ние естествено се придържаме към нея. Свикнали сме периодът от Освобождението на България от Османско владичество до преврата на 9 септ. 1944 г. често да е характеризиран с понятия като „капитализъм“, „буржоазно минало“, а този от 1923 до 1944 г., и с термина „монархофашизъм“, дадено е и пояснение по последното. Оттук насетне, както и в следващите глави, подробно е изяснена историята на важните институции в селото за проследявания период. Началните параграфи в трета глава третират административните и обществено-икономическите промени, развитието на занаятите, търговията и политическия живот в хронологичния отрязък 1878 – 1918 г. Следват важни, наситени с документи и история, посветени на кметската власт в Полски Сеновец 1878 – 1918 г., войните за национално обединение 1912 – 1918 г. и следвоенната криза в България 1918 – 1925 г., както и отзвукът от тях и промените в селото. Специално място, с оглед наситения документален материал, е отделено на развитието на кооперативните идеи и кооперация „Съгласие“ в периода 1919 – 1945 г., кметската власт през 1918 – 1944 г., черквата

„Св. Теодор Стратилат“, училището и читалище „Надежда“ през 1883 – 1944 г.

Най-мащабна е четвърта глава, в която на 183 страници е разгърнато така да се каже златното време на селището, а както знаем и помним не само на него. Тук развитието на институциите от предходния период е проследено в неговия завършен вид, обогатено разбира се и с редица нови, които неминуемо времето налага. Главата разглеждаща периода 1944 – 1989 г., или както е прието да се каже така наречения „социализъм“, започва с обществено-икономическите и административни промени в този изключително превратен и драматичен период за страната, а в частност и за Полски Сеновец. С редица примери са онагледени причините за тежкото състояние на родната икономика и инфлацията довели до паричните реформи 1947 и 1952 г. и насилствената национализация и колективизация. Започва повсеместно и принудително обединение на дребните земеделски собственици в Трудово кооперативни земеделски стопанства (ТКЗС-та). Колективизацията се налага със закони, принудителни административни мерки и репресии срещу селяните в някои села, целящи принуждаване на земеделския стопанин да предостави собствеността си в земеделска кооперация – ТКЗС. Впоследствие, след 1950 г., чрез уставите на кооперацията и други правителствени административни мерки се стига до пълно нарушаване на принципите на кооперирането за доброволното сдружаване и превръщането на земеделските кооперации със структура на държавни предприятия с назначаемо управление, контролирано, отговорно и практически подчинено на всички партийни структури на БКП по вертикалата на властта. Следва най-мащабния параграф обхващащ изключително подробно мероприятията на кметската власт в Полски Сеновец, в периода 9 септ. 1944 – 10 ноем. 1989 г., с неизбежните пикове в дейността му от 1959 г. до 1978 г. (като център на селищна система от четири села) и спадове в интензитета след административната реформа от 1978 г., останало само като кметство. Те са разгърнати в своята цялост, опрени на протоколите на Общинския съвет и Общинското управление, като е проследена и работата на постоянните комисии към Съвета. Следва параграф посветен на зараждането, промени-

те, успехите и оголемяването на местното Трудово кооперативно земеделско стопанство (ТКЗС) „Вълко Червенков“ (1949 – 1955 г.), ТКЗС „Христо Ботев“ (1956 – 1958 г.), прераснало в Обединено Трудово кооперативно земеделско стопанство (ОТКЗС) „Георги Димитров“ (1958 – 1970 г.) и само ТКЗС „Георги Димитров“ (1971 – 1992 г.). Не малко част от повествованието е посветена на периода в който земеделското стопанство е част от Аграрно-промишлен комплекс (АПК) „Янтра“ Полски Тръмбеш (1970 – 1973, 1978 – 1989 г.) и Промишлено-аграрен комплекс (ПАК) – Горна Оряховица (1973 – 1978 г.). Успехите и постиженията в обществено-стопански, културен и битов аспект на обединените в селищна система П. Сеновец села П. Сеновец, Градина (дн. с. Стефан Стамболово), Сашево (дн. Петко Каравелово) и Куцина са отразени на страниците на местния официоз Вестник „Кооперативно дело“. По-нататък има страници посветени на потребителна кооперация“ Съединение“ в периода 1958 – 1973 г. и кооперацията, като част от Районна потребителна кооперация (РПК) – П. Тръмбеш 1974 – 1989 г. Не липсват естествено и страници засягащи приемствеността и дейността на познатите институции читалище „Надежда“, училище „Никола Й. Вапцаров“ и черквата „Св. Теодор Стратилат“. Но има и чисто нови моменти свързани с промишлеността. Тук са отразени постиженията на местната промишленост в лицето на Битовия комбинат „Янтра“ – Полски Сеновец и Цехът за производство на котлони към Завод за горивна техника (ЗГТ) „Металургия“ – Г. Оряховица. А също и с развитието през разглеждания период на транспорта, съобщенията, здравеопазването, спорта и дружествата футболен клуб (ФК) „Спартак“ – Полски Сеновец 1950 – 1992 г. туристическо дружество „Христо Ботев“ и пчеларско дружество „Пчела“ – Полски Сеновец. Тук читателите могат да намерят също и друга любопитна информация свързана с ловната дружинка и др., изобилстващи в отчетите им пред кметство П. Сеновец, в края на 80-те г. на ХХ в.

Пета глава обхваща, съвсем естествено, хронологически промените настъпили след 1989 г. и постепенното затихване и унищожение на повечето институции, характерни за предишните периоди, като читалище и училище (последното е закрито през

2006 г.). В резултат на непланираните и привнесени отвън мероприятия и мерки, довели до миграцията на населението е обезлюдяването на селото. Нещо твърде характерно за всички села с български етнос. По-нататък авторите проследяват трансформацията в селското стопанство с ликвидирането на ТКЗС-то в селото, възникването на частните земеделски кооперации, промените довели да ликвидирането на местната промишленост. Разгледани до степен, която позволяват наличните и достъпни документи са промените в местното управление, като преди това, като преход, е направен традиционния ретроспективен преглед на общественоеикономическите процеси съпътстващи трудния път на демократичните промени в страната.

Почти цялата шеста глава на книга озаглавена „Материална култура и бит. Обреди, празници, традиционен фолклор и игри“ е посветена на народните обичаи, обреди, празници и фолклор, и е базирана по неиздадената дипломна работа на полкосеновският адвокат Руска Шопова (по мъж Маречкова). Нейният труд (допълнен оттук-оттам и от авторите, основно с данни за материалната култура, бита, облеклото и някои празници), се оказва автентично и ценно градиво, улеснило премного и одухотворило усилията към по-жизнено и богато на образи и събития начинание. Тук присъстват сведения за жилищното и обществено строителство, бита, облеклото, сватбата и сватбените обреди, обичаите по време на раждане на дете, погребалните обреди и тъжачки, трудовите земеделски и скотовъдни обичаи и песни, и тези при строеж. Главата завършва с традиционните празници, чествани в селото, традиционния фолклор, с най-обичаните и често и изпълнявани песни и детски игри.

Последната седма глава на изследването е посветена на родовете, фамилиите и имената на сеновчани, издирени от авторите от регистрите за гражданско състояние на селото. Книгата завършва с кратките биографии на някои известни личности, родени в Полски Сеновец, които с дейността си го прославят далеч извън пределите му. А трите последни параграфа обхващат заключение, преглед на английски и руски език и библиография.

Преживяло в новата си история, войни, национални катастрофи, няколко вълни обезлюдявания и опожарявания, достигнало зенита на своето демографско развитие през 40-те и 50-те на ХХ в., Полски Сеновец ВИНАГИ е намирало сили, както птицата Феникс да възкръсне и възстанови живота в себе си. Защото ако е вярно, че историята е като колело, което се върти и се повтаря, вярно е и това, че най-новата история на страната е с размера на капачка за буркан и се повтаря максимум през 20 години, не че това обезателно е добре. Дълбоко в душите си се надяваме и вярваме, че село Полски Сеновец и хората му, ще намерят сили да превъзмогнат трудностите и сегашната безизходица, за да запазят живота и съхранят за поколенията ценности като ТРУД, ПОСТОЯНСТВО, ДИСЦИПЛИНА, ОБРАЗОВАНИЕ, ВЗАИМОПОМОЩ И ОБЩЕСТВЕНА АНГАЖИРАННОСТ, намерили израз в това прекрасно кътче на нашата Родина.

Настоящата книга се посвещава на всички наши съселяни, с почит и уважение към традициите, духа, уменията, трудолюбието и дисциплината им.